

מבצע "יהונתן"

היבטים משפטיים

סא"ל צבי אפרת

צבאית בשטחה של מדינה אחרת, כאשר בין המדינות לא שורר מצב מלחמה, מעוררת לכאורה תמיהה ביחס להצדקה המשפטית לביצועה, תהיה תחושת הכורח המוסרי בביצועה של הפעולה חזקה ככל שתהיה. מאמר המערכת של ה"טיימס" הלונדוני מיום 6 ביולי אמר בקשר לכך: "אין ספק שמדינה המפעילה כוח מזוין מחוץ לגבולותיה — מטילה על עצמה את האחריות להצדיק את עצמה". שאלה זו גם עמדה במרכז הדיונים במועצת הביטחון, ואולם בהיות המועצה גוף פוליטי בעיקרו, קשה להיעזר בדיוני המועצה לצורך בירור העיקרון המשפטי החל על סוגיה זו. במאמר זה נבחן את חוקיותה של הפעולה לאור עקרונות המשפט הבינלאומי כפי שנוסחו על-ידי מלומדים וכפי שבאו לידי ביטוי במציאות בפרקטיקה של המדינות השונות.

פעולת צה"ל בליל 3-4 ביולי 1976 לשחרור בני הערובה שהוחזקו בנמל-התעופה של אנטבה שבאוגנדה, עצרה את נשימתם ושילחה את דמיונם של מיליוני בני-אדם ברחבי-תבל. כולם ראו במבצע השחרור של למעלה ממאה בני-אדם, שנמצאו בשליטתם של חוטפים מזוינים, במדינה בלתי ידידותית, במרחק העולה על 2,500 מילין מהבית, התגשמות של סיפור מתח בדיוני. היטיב לבטא זאת ה"טיימס" הלונדוני במאמר מערכת מיום 5 ביולי 1976: "היה בו משהו מעולם האגדה, ואין אדם אשר עדיין מנצנץ בקרבו ניצוץ של הרפתקנות שלא ירים ידו בהצדעה". ואולם בצד דברי ההערצה לפעולה הצבאית חזרה ונשנתה במאמרי המערכת ובשיחות הפרשנים שאלה אחת: האם הפעולה היתה מוצדקת לפי כללי המשפט הבינלאומי? השאלה אינה מוזרה כלל, שכן פעולה

אחד מעקרונות היסוד החלים על יחסים בין מדינות היא החו" בה של מדינה להימנע מהתערבות בענייניה הפנימיים והח" צוניים של מדינה אחרת כלשהי, או ביחסים בינה לבין מדינות אחרות. עיקרון זה מוצא ביטוי הן במשפט הבינלאומי המנהגי והן במספר הסכמים רב-צדדיים. המשפט הבינלאומי המנהגי הכיר במספר חריגים לעיקרון האמור ואיפשר סוגים מסוימים של התערבויות בשטחן של מדינות אחרות, ובכללן סוג של התערבות שכונתה, "התערבות הומניטרית", שמקורה באבות המשפט הבינלאומי במאה ה-17. התיאוריה העומדת ביסודה היא, שכאשר מתרחשים במדינה כלשהי מעשים המקוממים כל רגש של מוסר והגינות בלב כל אדם, ומעשים אלה נמשכים למרות מחאות ופעולות דיפלומטיות אחרות מצד מדינות אחרות — כי או עשויים שיקולים הומניטריים לגבור על איסור ההתערבות הצבאית והחובה לכבד ריבונותן של מדינות.

יש המסבירים זאת גם בכך, שכאשר מדינה מתנהגת כאמור, הרי היא משתמשת לרעה בריבונותה ואין היא זכאית לטעון לריבונות זאת כמגן בפני התערבות צבאית. סוג זה של התערבות חל לא רק כאשר מדינה מגינה על אזרחיה היא או על אנשים אחרים הנתונים לחסותה, אלא גם על התערבות משיקולים הומניטריים טהורים של הגנה על כל אדם באשר הוא אדם, ואפילו מדובר באנשים שהם אזרחי אותה מדינה נגדה מופעלת ההתערבות. לאור אופיה האמור, יש הטוענים כי ההתערבות ההומניטרית היא מכשיר הפתוח במידה מסוכנת לשימוש לרעה.

מלומדים נטו לסווג את זכותה של מדינה להגן על אזרחיה במדינה זרה בגדר אחד מהחריגים המותרים להתערבות בענייניה של מדינה זרה. לשאלת איתור מקומה של הזכות האמורה (אשר קיומה לא היה מוטל מעולם בספק) היתה משמעות אקדמית בלבד. אולם לאור הוראות מגילת האו"ם ובעיקר לאור סעיף 4(2) שלה, התעוררו שאלות נכבדות ביחס לתוקפם של חריגים אלה כיום. סעיף זה קובע כי: "כל חברי הארגון יהיו נמנעים ביחסיהם הבינלאומיים מאיום בכוח הזרוע או מהשימוש בו, אם כנגד שלמותה הטריטוריאלית או עצמאותה המדינית של איזו מדינה ואם בכל דרך אחרת שאינה מתיישבת עם המטרות של האומות המאוחדות". עתה קיימת חשיבות עליונה באשר לסיווגה של זכות ההגנה על אזרחים במשפט הבינלאומי. בקרב מלומדים ניתן למצוא מספר גישות יסוד באשר לתוקפם של החריגים לעקרון אי ההתערבות. יש הגורסים כי מאז מגילת האו"ם אין להכיר עוד בכל חריג לעיקרון האמור. אולם נראה כי דעה זו נחשבת כקיצונית ובלתי מקובלת. אחרים סבורים כי ההגבלות על השימוש בכוח כפי שנקבעו במגילת האו"ם כפופות למשפט המנהגי של התקופה הקודמת, אשר סוגי ההתערבויות המותרות הם חלק ממנו. לאור גישה זו מותרות אף כיום אותן ההתערבויות שהיו מותרות על-פי המשפט המנהגי שקדם למגילה וביניהן גם ההתערבות לצורך הגנתם של אזרחים.

הגישה המקובלת כיום היא שהזכות להגן על אזרחים נגזרת מתוך הזכות הכללית יותר של הגנה עצמית. זכות זו מוכרת

היטב במשפט הבינלאומי המנהגי ואף נזכרת בסעיף 51 למגילת האו"ם הן בזכותה הטבעית של כל מדינה להגנה עצמית. לאור זאת, אין מדובר עוד בחריג לעיקרון האוסר על התערבות, אלא על זכות עצמאית המתקיימת בניסיונות מסוימות ויוצאות דופן. נראה, כי הביסוס המודרני של זכות ההגנה על אזרחים בהסתמך על הזכות להגנה עצמית, התחיל בתחילת שנות ה-50. בין הראשונים לכך היה המלומד הבריטי, פרופ' וולדוק, בהרצאתו באקדמיה למשפט בינלאומי בהאג. בהמשך, נבחן את מהותה והיקפה של הזכות להגנת אזרחים, בהתבסס על הגישה האחרונה אשר, כאמור, מקובלת היום בקרב מומחי המשפט הבינלאומי.

היחסים בין מדינה לאזרחיה

ליחסים שבין מדינה לאזרחיה היסטוריה ארוכה. בתקופת הקיסרות הרומית די היה אם אדם היה אזרחי או לא. *Civis Romanus Sum* (אני אזרח רומאי), כדי שכל כוחה של הקיסרות יתייצב מאחוריה. עיקרון זה לא נראה מיושן מדי עוד בשנת 1850: לורד פלמרסטון, בדברו בפרלמנט הבריטי על מקרהו של האזרח הבריטי דון פציפיקו אשר נקלע באתונה למצב שבו רכשו ניווק ונגרמו לו פגיעות אישיות — ציטט את הממרה הרומית, ותוך שינוי לשונה קבע כי בריטניה תגן על אזרחיה באשר הם שם. באשר למהות זכותה של המדינה ביחס לאזרחיה, קיימת גישה הגורסת כי הגנתם של אזרחים כמותה כהגנת המדינה עצמה. לדברי משפטנים הדוגלים בגישה זו, חדלה המדינה להתקיים ללא אזרחיה ועל כן פגיעה בהם, כמותה כפגיעה במדינה. ואולם נראה כי קיימת מידה לא מבוטלת של הגומה בגישה זו, שכן קשה לקבל כי איום על חייהם של מספר אזרחים מהווה סכנה לבטחונה של המדינה כולה. על יסוד דבריהם של אבות המשפט הבינלאומי, כפי שגם מצאו ביטוי בפסקי-דין במדינות שונות, ניתן לומר כי מקור זכותה של מדינה ביחס להגנתם של אזרחיה, נעוץ בסופו של דבר ביחסי הגומלין שבין מדינה לאזרחיה. פשוטם של יחסים אלה הוא חובת הנאמנות של האזרח מחד גיסא, וחובת ההגנה על האזרח מצד המדינה מאידך גיסא. ברוב המקרים הזכות של המדינה המגינה להתערב לטובת אזרחיה נוצרת עקב הפרת חובתה של מדינה כלשהי, מכוח העקרונות של המשפט הבינלאומי, לנקוט, "בשקידה ראויה" בהגנת חייהם ורכושם של נתינים זרים הנמצאים בשטחה מפני התנהגויות בלתי חוקיות: שקידתה הראויה של מדינה בקשר לכך נבחנת על-פי סטנדרטים מינימליים מקובלים בסוגיה זאת בין האומות.

הפרקטיקה של המדינות

הפרקטיקה של ארה"ב מספקת את מירב הדוגמאות להגנת חייהם ורכושם של אזרחים. בין השנים 1831—1899 ביצעה ארה"ב 46 פעולות צבאיות להגנת אזרחים אמריקאים במדינות זרות, ובין השנים 1900—1927 24 פעולות כאלה. ברוב המקרים התבססה ההנמקה הרשמית על הצורך להגן על חייהם ורכושם של אזרחים אמריקאים, חובה שהמדינה המארחת התכחשה לה או לא היתה מסוגלת לקיים. בין מקרים אלה מן הראוי להזכיר את התערבותה של ארה"ב בקובה, במשך תקופת המהפכה של

צוותה. מאמצים דיפלומטיים שנמשכו ימים אחדים לשחרור הספינה על צוותה לא נשאו פרי. ב-14 באותו חודש פשטו חיילי ארה"ב על האי קורטנג, בו היו מוחזקים אנשי הספינה ושיחררו אותם. באיגרת ששיגר נציגה של ארה"ב באו"ם, השגריר ג'ון סקאלי, הוא הסתמך על זכותה של ארה"ב להגנה עצמית. באיגרתו אמר מר סקאלי בין היתר: „במטרה להביא לידי החזרת הספינה וצוותה, נקטה ממשלת ארה"ב אמצעים מידיים במישור הדיפלומטי. ארה"ב פנתה בקריאה כנה לכל הגורמים המעורבים בפרשה, תוך שהיא מבקשת את עזרתם למען הגשמת מטרה זו, אך לקריאה זו לא היה מענה. לאור נסיבות אלו, ובהסתמכה על סעיף 51 של מגילת האו"ם, נקטה ממשלת ארה"ב פעולות מתאימות שמטרתן להביא לשחרור הספינה וצוותה“.

בחודש פברואר 1976 תפסו טרוריסטים בסומליה אוטובוס ובו קבוצה של 30 ילדים צרפתים בגילאים 6—12, תוך איום להורגם אם שלטונות צרפת לא ימלאו שורה של דרישות שהגישו להם הטרוריסטים. מאחר שלא היתה דרך אחרת להציל את הילדים, תקפו חיילים צרפתים את הטרוריסטים על גבול סומליה וגיבוטי ושיחררו את כל הילדים, להוציא ילד אחד שנהרג על-ידי החוטפים. במהלך הפעולה היו גם חילופי יריות בין החיילים הצרפתים וחיילים סומלים שאיישו תחנת-גבול סמוכה. מכל הדוגמאות שפורטו לעיל, עולה כי הזכות להגן על אזרחים הנמצאים במצוקה במדינה זרה שימשה יסוד לפעולות צבאיות של מדינות הן בתקופות קדומות יותר והן בימינו-אנו.

התנאים להפעלת הזכות להגנת אזרחים

אזרחים הנמצאים בשטחה של מדינה זרה מביאים איתם מערכת של זכויות וחובות החלה בינם לבין המדינה בה הם שוהים. את זכויותיהם כנגד מדינת הימצאם מממשים האזרחים הזרים בראש וראשונה במסגרת השיטה המשפטית של אותה מדינה. אולם לאחר שמיצה הזר את כל האפשרויות שמעמידה שיטה משפטית זו לרשותו, זכאית מדינתו לריב את ריבו ולתבוע את זכותו במישור הבינלאומי. דרך זו של הגנה נקראת „הגנה דיפלומטית“. כאשר ברור שמדינה הפרה חובתה כלפי זרים המצויים בשטחה וברור גם שההגנה הדיפלומטית לא תביא לתיקון המצב, או כי עד אשר יופעל מכשיר ההגנה הדיפלומטי מטית ייגרם נזק חמור שאין לו תקנה, מתעוררת האפשרות של שימוש בכוח. מסיבות ברורות לא פורטו כל המקרים בהם ניתן להפעיל כוח להגנת אזרחים הנמצאים במדינה זרה. לאור זאת התרכזו המומחים בקביעת התנאים המוקדמים הנחוצים להיווצרותה של הזכות ולהצדקת הפעלתה. תנאים אלה רובם ככולם נגזרים מתוך התנאים להפעלת הזכות הכללית יותר של הגנה עצמית, ואלה הם:

● הסכנה לחייהם או לשלומם של האזרחים חייבת להיות מוחשית ומיידית. מתנאי זה עולה כי השימוש בכוח חייב להיות מוצא אחרון, וכל דרך אחרת, ובמיוחד דרך ההגנה הדיפלומטית, חייבת להיות בלתי אפשרית. בנסיבות המקרה, זהו לא רק תנאי היסוד של הגנת אזרחים בחו"ל, אלא תנאי היסוד של הגנה עצמית. מקור התנאי הזה בתקרית שאירעה על גבול קנדה-ארה"ב בשנת 1839, כאשר האניה „קרולין“ — כשעל סיפונה כאלף אזרחים

יפנים במנצ'וריה

השנים 8—1895. נשיא ארה"ב מק-קינלי בנאומו מ-11 באפריל 1898 הצדיק את ההתערבות, בין היתר, בחובתה של ארה"ב לדאוג לאזרחיה בקובה, אשר הממשלה המקומית לא יכלה או לא רצתה לספק להם הגנה. גם התערבותה של ארה"ב בהאיטי בשנת 1921 התבססה על הנמקה דומה. ארה"ב הפעילה את הזכות בניקרגואה בשנים 1926 ו-1927. בריטניה שלחה יחידות צבא בשנת 1927 לשנחאי במטרה להגן על אזרחים בריטים. במאי 1927 פעלו כוחות יפניים מתוך מטרה דומה בטשינגטאו. יפן גם הצדיקה את פעולתה במנצ'וריה בשנת 1931, בין היתר, בהתבסס על הצורך להגן על אזרחיה. דוגמאות מודרניות יותר מביאות אותנו לשנת 1951. בשנה זו הולאמו באיראן נכסיה של חברת-הנפט האנגלו-איראנית, שהיתה חברה בריטית, תוך הפרת הזיכיון שהענק לה. שר החוץ הבריטי דאז, מוריסון, נשאל האם בריטניה תוכל להגן על חייהם של הנתונים הבריטים באיראן וכן למנוע תפיסת מתקני הנפט השייכים לחברה הבריטית. השר הבריטי העדיף להתעלם מחלקה השני של השאלה והשיב: „הממשלה תקיפה בדעתה שלנו הזכות, ולמעשה החובה, להגן על חייהם של אזרחים בריטים“.

בשנת 1956 הצדיקה בריטניה את מבצע סואץ, בין היתר, בצורך להגן על אזרחיה. המדינאים הבריטים הסתמכו על הזכות להגנה עצמית. בחודש נובמבר 1964 תפסו כוחות מורדים בקונגו מאות פליטים לבנים ורבים מהם נהרגו. צנחנים בלגים בסיוע מטוסים אמריקניים התערבו לחילוץ הפליטים שנותרו בחיים. הפעולה נמשכה ארבעה ימים וכעבור יומיים נוספים פינו כל הכוחות את קונגו. על-אף היקפה המוגבל של הפעולה, היא זכתה לביקורת קשה מצד מדינות אפריקה והנושא הובא לדיון במועצת-הביטחון. הניסיון לגנות את בלגיה נכשל במועצה. נציגי בלגיה וברזיל קבעו במהלך הדיון כי נסיבות המאורע היקנו להן את הזכות לפעול להגנתם של אזרחיהן. בחודש אפריל 1965 נחתו חיילי מרינס של ארה"ב ברפובליקה הדומיניקנית כדי להגן על אזרחים אמריקאים שהיו בסכנה, כתוצאה ממהומות שפרצו במדינה זו. הכוח האמריקני הוחלף בסופו של דבר על-ידי כוח של ארגון מדינות אמריקה. בחודש מאי 1975 חטפו כוחות קמבודיים בים הפתוח את ספינת הסוחר האמריקנית „מיאגואז“ (Mayaguez) ושבו את 40 אנשי

ספינת הסוחר האמריקנית, "מיאנוואז" נגרת לאחר חילוצה.

שלטונות אוגנדה לא היססו לאפשר למספר מחבלים לתגבר את קבוצת החוטפים. כן איפשרו שלטונות אוגנדה להעביר לידי המחבלים חומרי נפץ וכלי נשק נוספים. זאת ועוד, כפי שהעידו בני-הערובה המשוחררים, השתתפו חיילים אוגנדים בשמירה על בני-הערובה ובכך איפשרו לחוטפים לנח ולסוּף כוח. לעיתים, ככל הנראה, היו החיילים האוגנדים השומרים היחידים על בני-הערובה. מתוך מערכת העובדות האמורה, עולה באופן ודאי כי שלטונות אוגנדה שיתפו פעולה עם החוט-

אמריקאים שאמרו להצטרף למרד כנגד השלטונות הבריטיים של קנדה — הועלתה באש על-ידי חיילים בריטים ודורדרה במורד מפלי הציאגרה. בריטניה טענה כי הפגיעה באניה נעשתה במסגרת זכותה להגנה עצמית. בהתכתבות הדיפ-לומטית שבאה בעקבות התקרית, קבע שר-החוץ האמריקאי, דניאל וובסטר, את דרישות היסוד של ההגנה העצמית. בין היתר כתב וובסטר כי על בריטניה להראות „צורך מידי ומכריע לפעול להגנה עצמית בניסיבות המונעות בחירת האמצעים ושהות להתייעצויות.”

● אי-רצונה של המדינה המארחת או חוסר יכולתה להגן על אזרחיה. כאמור, אחראית כל מדינה לחייהם של אזרחים זרים המצויים בשטחה, ולכן משנשקפת להם סכנה מוטלת עליה החובה למנוע אותה. תנאי זה מתקיים כאשר המדינה נכשלת במילוי חובתה האמורה ואין נפקא מינה אם אין היא מוכנה למלא חובתה, אם אין היא מסוגלת לכך בגלל חולשתם של כוחותיה הצבאיים, או מכל סיבה אחרת. אין צורך שהמדינה שבשטחה ננקטת הפעולה תהיה הגורם הישיר לסכנה הצפויה לחיי האזרחים הנ"ל. המבחן הקובע הוא שמקור הסכנה נמצא בשטחה של המדינה ואין בכוחה או ברצונה לחסל מקור זה או לנקוט צעדים אפקטיביים להצלתם של האזרחים הזרים הנתונים בסכנה. תוקפו של התנאי האמור מתחזק עוד יותר כאשר המדינה המארחת מפירה חובה ספציפית שנקבעה בהסכם בינלאומי ביחס להגנתו של סוג מסוים של אזרחים.

● אמצעי ההגנה שיינקטו חייבים להיות מיועדים באופן בלעדי למטרה של הגנת האזרחים מפני פגיעה. משמעותו של תנאי זה היא כי הכוח שבו משתמשים חייב להיות פרופורציונלי למשימה אותה אמור הוא למלא, וכי במסגרת הפעולה אין לנקוט מעשים שאין צורך בהם להשגת מטרת הפעולה. תנאי זה, שהוא תנאי היסוד השני של הזכות להגנה עצמית (נזכר אף הוא במכתבו של דניאל וובסטר), נובע מכך שהשימוש בכוח מותר רק למטרת מניעת הסכנה, ולכן אם משתמשים במידה יתירה של כוח, הרי שימוש זה חורג ממסגרת ההגנה העצמית. יצוין כי מתנאי זה עולה המסקנה הברורה שאין לעשות שימוש בכוח במסווה של הגנה על אזרחים, מתוך מטרה לנקוט מעשי גמול או פעולות עונשין כנגד המדינה המארחת. על הפעולה להיות פעולת הצלה ולא פעולת עונשין.

מבצע „יהונתן” לאור כללי המשפט הבינלאומי

ברקע לפעולת צה"ל עמדה התנהגות שלטונות אוגנדה כלפי החוטפים הישראלים ויחסם המיוחד כלפי החוטפים, מקור הסכנה לחייהם של בני-הערובה. שלטונות אוגנדה איפשרו את שחרורם הבטוח של אלה מבני-הערובה שלא היו ישראלים. הם סייעו לחוטפים בהפעלת שליטה על המטוס, צוותו ובני-הערובה הנותרים, וזאת מתוך מטרה להביא לשחרורם של מספר מחבלים המרצים את עונשם בישראל ובמדינות אחרות. שלטונות אוגנדה לא זו בלבד שלא הפעילו כל כוח כדי להתגבר על החוטפים — אף כי לאור עדויותיהם של בני-הערובה ששוחררו, היה בכוחם לעשות זאת, תוך סיכון מינימלי לחייהם של בני-הערובה — אלא הפגינו יחס חברי כלפיהם.

פים ולא היו מוכנים לנקוט כל פעולה שתביא לידי שחרור בני-הערובה שלא על-פי תנאיהם של החוטפים. יש מלומדים הסבורים כי ניתן היה אולי לראות בעצם התנהגותם של שלטונות אוגנדה משום איום ושימוש בכוח כנגד עצמאותה המדינית של ישראל, בניגוד להוראות סעיף 2(4) למגילת האו"ם. המשפטנית הבריטית רוזלין היגנס הת-ייחסה לטיעון זה בשיתחה ב-בי.בי.סי. ביום 7 ביולי 1976: „ישראל יכולה אולי לטעון — ברם תהיה זו טענה פחות משכנעת — כי שיתוף הפעולה של הנשיא אמין עם החוטפים בהחזקת בני-הערובה הישראלים במטרה להשיג את שחרורם של טירוריסטים מורשעים הכלואים בישראל, היה בו לפי סעיף 2(4) של מגילת האו"ם משום איום בכוח הנוגד את כוונותיה של המגילה והמעניק לישראל את הזכות לפעול להגנה עצמית“. כוחו של טיעון זה בכך, שאין הוא נזקק לבחינת התנאים להפעלת הזכות להגנת אזרחים, והוא שואב את כוחו במישרין מהוראות סעיף 51 למגילת האו"ם. יש שהעלו טענה כי לא היה בפעולה הישראלית כדי לפגוע ברי-בנותה של אוגנדה, שכן הפעולה לא כוונה כלפי שלמותה הטריטוריאלית או עצמאותה המדינית של מדינה זו (כך סוברת המשפטנית דיגנס).

גם עיתון ה„טיימס“ הלונדוני, במאמר המערכת שלו מיום 6 ביולי 1976 אמר דברים ברוח דומה: „קשה לטעון כי נחיתה כה קצרת-מועד בשדה-התעופה, ראויה להיחשב כפלישה או כיבוש צבאי. יתירה מזאת, השימוש בכוח מזוין לא יועד כלל לפעול נגד ריבונותה של אוגנדה; הוא היה מיועד כנגד הטי-רויסטים שבמקרה היו מצויים בשטחה של אוגנדה“. משמעותו של טיעון זה היא כי לא היה בפעולה הישראלית כדי לפגוע במטרותיה של מגילת האו"ם ועל-כן היתה הפעולה כשרה מנקודת-ראות כללי המשפט הבינלאומי. ואולם נראה כי ישראל אינה זקוקה להסתמך על הטיעונים האמורים שאינם נקיים מספק. לאור כל נסיבות המקרה, עמדה פעולת צה"ל בכל התנאים הקפדניים הדרושים להצדקת הפעלת זכותה של

אידי אמין על רקע נמל התעופה באנטבה

מדינה להגנת אזרחיה, זכות שניתן להפעילה לדעת מומחי המשפט הבינלאומי בנסיבות מיוחדות ויוצאות מן הכלל בלבד. נבחן את פעולת צה"ל לאור כל אחד מהכללים שנימנו לעיל:

● לישראל היתה סיבה טובה להאמין כי אזרחיה בני-הערובה היו נתונים בסכנת מוות, שכן המחבלים ושלטונות אוגנדה לא הותירו ספק ביחס לרצינות איומיהם להוציא להורג את בני-הערובה.

● לאור התנהגותם של שלטונות אוגנדה כלפי בני-הערובה הישראלים וכלפי החוטפים, ברור היה כי הם לא רצו לנקוט צעדים הדרושים לשחרור בני-הערובה הישראלים או להגנת חייהם. כזכור, תנאי מוקדם להקניית הזכות להגן על אזרחים הוא שהמדינה המארחת אינה מסוגלת או אינה רוצה להגן על חייהם של אזרחי המדינה המתערבת. במקרה הנדון הפרו שלטונות אוגנדה לא רק את חובתם הכללית ביחס להגנתם של האזרחים הישראלים, אלא היה בהתנהגותם גם משום הפרת אמנת האג משנת 1970 לדיכוי תפיסה בלתי-חוקית של כלי-טיס, אשר הן ישראל והן אוגנדה צדדים לה. סעיף 9 לאמנה זו מטיל חובה על המדינה שבשטחה נחת מטוס שנחטף, לנקוט כל האמצעים המתאימים כדי להחזיר את השליטה בכלי-הטיס למפקדו החוקי. כמו כן שומה על אותה מדינה להקל על המשך נסיעתם של הנוסעים ואנשי הצוות.

● הפעולה הישראלית היתה מכוננת באופן בלעדי להצלתם של בני-הערובה שנמצאו באנטבה. השהיה על אדמת אוגנדה היתה קצרה ומייד עם תום הפעולה עזבו חיילי צה"ל את המקום. הפגיעה בחיילים אוגנדים לא חרגה מגבולות פעולת-ההצלה ונבעה משיתוף הפעולה ההדוק בין חיילי צבא אוגנדה שהיו במקום הפעולה לבין המחבלים. גם הפגיעה במטוסי ה„מיג“ שחנו בקרבת מקום הפעולה, היתה חלק מפעולת ההצלה ולא ניתן לראותה בשום אופן כמעשה עונשין. פגיעה זו היתה דרושה כדי להבטיח חילוץם של בני-הערובה ללא סכנת מרדף ותקיפה. נראה, אפוא, כי כל האמצעים שנקטו היו פרופור-ציונליים למטרת הפעולה.

● העובדה שישראל היתה יכולה להימנע מהצורך להפעיל כוח כדי להגן על אזרחיה, אילו נענתה לדרישות החוטפים — אין בה כדי לשנות מהמסקנות האמורות. דרישתם של החוטפים לשחרר אסירים המרצים עונשם כדון, היתה בלתי חוקית ואינה מתיישבת עם חובת כל המדינות לפעול כנגד פעילות טרור. דומה כי לא לכך היתה כוונת המשפט הבינלאומי כשדרש למצות את כל האמצעים (כגון אמצעים דיפלומטיים) לפני נקיטת פעולה צבאית.

סיכום

אין ספק כי מבצע „ההגנתן“ הוא בין המבצעים הצבאיים היחידים דים במאה השנים האחרונות שבהם נעשה שימוש כן, נכון ואמיתי בזכות ההגנה על חיי אזרחים הנמצאים בסכנת במדינה אחרת, ולא שימוש שווא בעילה זו כדי להסוות התערבות מתוך מגמות מדיניות או צבאיות. פעולת צה"ל באנטבה תשמש לא רק דוגמא קלסית של פעולה צבאית והומניטרית מבריקה, אלא בהיותה מתאימה להפליא לכל דרישות המשפט הבינלאומי, תשמש מעתה אף דוגמא מובהקת לשימוש מוצדק בכוח להגנת אזרחים.